

Перший на Лівобережжі Середнього Придніпров'я Національний природний парк "Білоозерський"

ОЛЕСЯ АНАТОЛІВНА ЯРОВА
МИКОЛА МИХАЙЛОВИЧ ФЕДОРОНЧУК

ЯРОВА О.А., ФЕДОРОНЧУК М.М. (2013). **Перший на Лівобережжі Середнього Придніпров'я Національний природний парк "Білоозерський"**. *Чорноморськ. бот. ж.*, 9 (1): 139-144.

Подається коротка характеристика флористичного та ценотичного різноманіття нещодавно створеного національного природного парку "Білоозерський". Наведені рідкісні (*Epipactis helleborine* (L.) Crantz, *Stipa borysthena* Klokov ex Prokud., *Astragalus dasyanthus* Pall., *Adonis vernalis* L., *Pulsatilla bohemica* (Skalický) Tzvelev, *Iris sibirica* L., *Trapa natans* L.), зникаючі (*Liparis loeselii* (L.) Rich., *Salvinia natans* (L.) All.) та регіонально рідкісні види судинних рослин, що зростають на території парку, а також рідкісні рослинні угруповання (*Nuphareeta luteae*, *Nymphaeeta albae*, *Salvinieta natantis*, *Trapeta nanantis*).

Ключові слова: національний природний парк "Білоозерський", Лівобережний Лісостеп, раритетний фітогенетичний фонд, природно-заповідні об'єкти

JAROVA O.A., FEDORONCHUK M.M. (2013). **The first in the Left-bank of Middle Cis-Dnipro Area the National Natural Park "Biloozersky"** *Chornomors'k. bot. z.*, 9 (1): 139-144.

A preliminary results of floristic and coenotic analysis of phytodiversity of Biloozersky National Natural Park are presented. A list of rare (*Epipactis helleborine* (L.) Crantz, *Stipa borysthena* Klokov ex Prokud., *Astragalus dasyanthus* Pall., *Adonis vernalis* L., *Pulsatilla bohemica* (Skalický) Tzvelev, *Iris sibirica* L., *Trapa natans* L.) and regional rare species, and rare plant communities of the park (*Nuphareeta luteae*, *Nymphaeeta albae*, *Salvinieta natantis*, *Trapeta nanantis*) are given.

Keywords: National Natural Park "Biloozersky", Left-bank Forest-Steppe, rarities of phytogenetic, preservation territory

ЯРОВА О.А., ФЕДОРОНЧУК Н.М. (2013). **Первый на Левобережье Среднего Приднепровья Национальный природный парк "Белоозёрский"**. *Черноморск. бот. ж.*, 9 (1): 139-144.

Приведена краткая характеристика флористического и ценотического разнообразия недавно созданного национального природного парка "Белоозерский". Названы редкие (*Epipactis helleborine* (L.) Crantz, *Stipa borysthena* Klokov ex Prokud., *Astragalus dasyanthus* Pall., *Adonis vernalis* L., *Pulsatilla bohemica* (Skalický) Tzvelev, *Iris sibirica* L., *Trapa natans* L.), исчезающие (*Liparis loeselii* (L.) Rich., *Salvinia natans* (L.) All.) и регионально редкие виды сосудистых растений, произрастающих на территории парка, а также редкие растительные сообщества (*Nuphareeta luteae*, *Nymphaeeta albae*, *Salvinieta natantis*, *Trapeta nanantis*).

Ключевые слова: национальный природный парк "Белоозёрский", Левобережная Лесостепь, раритетный фитогенофонд, природно-заповедные объекты

Збереження цінних природних комплексів, організація науково-обґрунтованих систем територій, що охороняються, – одне з першочергових завдань сьогодення. Погіршення екологічної ситуації в країні вимагає розширення існуючої мережі природно-заповідного фонду і створення єдиної екомережі України. Одним із шляхів вирішення цієї проблеми є організація природоохоронних територій високого рангу заповідності, зокрема національних природних парків, які б забезпечували дійову охорону біорізноманіття, особливо в регіонах, які на сьогодні ще недостатньо представлені такими об'єктами ПЗФ. Саме одним із таких регіонів є лівобережна частина Середнього Придніпров'я, де до останнього часу практично були відсутні об'єкти ПЗФ високої категорії заповідності. Для покращення цієї ситуації відносно недавно було вирішено створити національний природний парк "Білоозерський".

Національний природний парк (НПП) "Білоозерський" створений 11.12. 2009 р. на території Переяслав-Хмельницького району Київської області та Канівського району Черкаської області на площі 7014,44 га землі, згідно з указом Президента України № 1048/2009 "Про створення національного природного парку "Білоозерський". Загальна площа ДО "ЛГ "Білоозерське" має таку адміністративно-організаційну структуру: Білоозерська дача, площею 3660 га, яка знаходиться в Переяслав-Хмельницькому районі Київської області, та Ліпльавська дача, розташована в Канівському районі Черкаської області, площею 3356 га. Загальна площа Лісового господарства "Білоозерське" становить 7016 га. Територія парку має 215 кварталів різної площі, максимальна – 126 га, мінімальна – 11 га.

Доцільність створення НПП "Білоозерський" зумовлена тим, що територія парку належить до цінного у флористичному й ценотичному аспектах лісового масиву, де ще збереглися рідкісні види рослин, занесені до міжнародних та вітчизняних червоних списків, та рідкісні рослинні угруповання, занесені до Зеленої книги України, які зазнають негативного впливу синантропізації. Крім того, як уже згадувалося, нині в Лівобережній частині Лісостепу практично немає територій високого рангу заповідності, зокрема національних природних парків.

За фізико-географічним районуванням територія належить до Північнопридніпровської терасної низовинної області, Лівобережно-Дніпровського лісостепоного краю Лісостепоної зони [ЕКОЛОГІЧНА..., 2007]. За геоботанічним районуванням України 1977 р., доповненим Я.П. ДІДУХОМ і Ю.Р. ШЕЛЯГ-СОСОНКО [DIDUKH, SHEL'YAG-SOSONKO, 2003] вона розташована в південно-західній частині Лівобережнодніпровського округу липово-дубових, грабово-дубових, соснових (на терасах) лісів, лук, галофільної та болотної рослинності (на межі з Північним Правобережнопридніпровським округом грабово-дубових, дубових лісів, остепнених лук та лучних степів) Української лісостепоної підпровінції Східноєвропейської лісостепоної провінції дубових лісів, остепнених лук та лучних степів Євразійської степової області Голарктичного домініону.

Територія НПП лежить у межах північно-східного схилу Українського кристалічного щита, прилеглого до Дніпровсько-Донецької западини. Кристалічний фундамент залягає на глибині близько 500 м і заглиблюється в північно-східному напрямку. Територія парку знаходиться в межах другої надзаплавної тераси Дніпра, геологічна будова якої неоднакова. Абсолютні відмітки поверхні тераси коливаються в межах 110–130 м (наприклад, у Переяслав-Хмельницькому районі – 106–128 м н.р.м.). Біля сіл Озерище, Хоцьки, Циблі є ділянки заввишки 140 м н.р.м. Привертає увагу відомий Хоцьківський горб, розташований поблизу сіл Озерище, Хоцьки. Його абсолютна висота 155 м н.р.м., підноситься він над навколишньою місцевістю на 52 м. Така висота, ймовірно, є наслідком висхідних тектонічних рухів цієї ділянки [НАЦІОНАЛЬНУ..., 2007]. НПП має складний рельєф, поверхня – горбиста рівнина із загальним нахилом до долини Дніпра. Ґрунти сірі лісові, на піщаній терасі Дніпра

переважають дерново-прихованопідзолисті та дерново-слабокідзолисті ґрунти, по всій території розкидані яри та балки, перепади висот незначні.

Клімат помірно континентальний, м'який, з достатнім зволоженням. Середня температура січня $-5,8^{\circ}\dots - 6,5^{\circ}\text{C}$, липня $+ 19,2^{\circ}\dots + 20,1^{\circ}\text{C}$. Тривалість періоду з температурами понад $+10^{\circ}\text{C}$ становить 155–165 днів. Опадів випадає до 500–600 мм найбільше переважно в червні-липні. Узимку висота снігового покриву в середньому становить 15–25 см, у окремі роки до 40–50 см, хоча бувають зими з нестійким сніговим покривом. Погодні процеси регіону упродовж року формуються й під впливом областей підвищеного тиску – антициклонів. Узимку впливає азійський антициклон, спричиняючи тривалу малохмарну і морозну без опадів погоду. Улітку іноді позначається вплив азорського антициклону (його відрогів), що зумовлює тривалу безхмарну суху і жарку погоду [PRYRODA..., 1972].

Особливий вплив на формування мікроклімату території парку має водна поверхня Канівського моря. Починаючи з другої половини літа і восени над водоймою утворюються густі стійкі тумани. Останнім часом досить часто на прилеглих ділянках суходолу відбувається посилення вітрів до ураганних, випадання сильних дощів та граду [NATSIONALNYJ ..., 2007].

Історія створення парку почалася ще з 80-х років ХХ ст., коли співробітниками міжвідомчої комплексної лабораторії наукових основ заповідної справи НАН України і Мінприроди, відомим ботаніком, д.б.н., проф. Т.Л. Андрієнко та к.б.н., зоологом М.Л. Клєстовим було запропоновано проект створення Національного природного парку "Переяславський" площею близько 24 тис га. До майбутнього парку мали увійти уже існуючі природно-заповідні об'єкти та цінні у флористичному відношенні ділянки Переяславщини (зокрема, заповідне урочище "Дубові Студенківські насадження" та ботанічний заказник "Діброва"). На жаль, цей проект не був реалізований.

Спеціальних ботанічних досліджень на території парку раніше не проводилося, є лише фрагментарні дані про рослинний світ Переяславщини [ROGOVYCH, 1869; PACHOSKIY, 1893, 1913; MONTRESOR, 1898-1891; KLEPOV, DUBOVYK, 1926; MJAKUSHKO, 1972; BORTNYAK, 1975, 1978; FEDORONCHUK, ANDRIENKO, PROTOROVA, SHEVERA, 2004].

Проведені нами протягом 2009–2011 рр. попередні дослідження показали, що флора парку нараховує близько 510 видів судинних рослин.

Територія НПП "Білозерський" представлена лісовою рослинністю і лише на окраїні лісу на схилі Канівського водосховища поблизу с. Циблі (кв. 1, 2) є невеличкий фрагмент лучностепової рослинності. Більшу частину (близько 70%) займають соснові ліси (сосняки зеленомохові), розкидані по всій території. На сосново-дубові та дубові ліси, що поширені в північній та південній частинах парку, припадає біля 30%. Середній вік насаджень – 65 років. За віковими групами вони становлять молодняки – 14,5%, середньовікові – 68,8%, стиглі – 7,5%, перестигаючі – 9,2%.

Сосняки представлені однією асоціацією – *Pinetum hilocominosum*, деревостан якої складається з сосни звичайної (*Pinus sylvestris* L.) середнім віком 60–70 років, зімкнутістю крон 0,6–0,7. Підлісок у них звичайно відсутній, інколи трапляються поодинокі екземпляри зіноваті руської (*Chamaecytisus ruthenicus* (Fisch. ex Woł.) Klásková). Основний фон наземного вкриття становлять зелені мохи з загальним покриттям – 20-80%.

На ділянках з більш багатими ґрунтами північної частини парку у масивах соснових лісів невеликими фрагментами вкраплені сосново-дубові ліси. Як домішка в їх деревостані нерідко трапляються яловець звичайний (*Juniperus communis* L.), липа серцелиста (*Tilia cordata* Mill.), клен польовий (*Acer campestre* L.) та гостролистий (*A. platanoides* L.). У трав'яному ярусі лісу влітку найчисельнішим є адвентивний вид розрив-трава дрібноквіткова (*Impatiens parviflora* DC.), значне поширення якої є наслідком високого рекреаційного навантаження. Із інших трав'яних видів домінантом

виступає осока волосиста (*Carex pilosa* Scop.). Звичайними видами є купина багатоквіткова (*Polygonatum multiflorum* (L.) All.), підмаренник запашний (*Galium odoratum* (L.) Scop.), фіалка запашна (*Viola odorata* L.). Навесні чисельними є кілька видів ефемероїдів – це анемона жовтецева (*Anemone ranunculoides* L.), ряс ущільнений (*Corydalis solida* (L.) Clairv.), зірочки жовті (*Gagea lutea* (L.) Ker Gawl.) та маленькі (*G. minima* (L.) Ker Gawl.), проліска дволиста (*Scilla bifolia* L.).

У соснових лісах центральної частини парку типовими домінантами трав'яного ярусу виступають конвалія травнева (*Convallaria majalis* L.), орляк сосновий (*Pteridium pinetorum* C.N. Page et R.R. Mill. (*P. aquilinum* auct. non (L.) Kuhn), купина пахуча (*Polygonatum odoratum* (Mill.) Druce), куничник наземний (*Calamagrostis epigeios* (L.) Roth). Високу постійність мають дзвоники круглолисті (*Campanula rotundifolia* L.), золотушник звичайний (*Solidago virgaurea* L.), нечуйвітер зонтичний (*Hieracium umbellatum* L.), мітлиця волосоподібна (*Agrostis capillaris* L. (= *A. tenuis* Schreb.)), перлівка поникла (*Melica nutans* L.), суниці звичайні (*Fragaria vesca* L.).

На сході та півдні парку островами розкидані субдіброви. Подекуди в підліску домінує ліщина (*Corylus avellana* L.) з домішкою бруслини бородавчастої (*Euonymus verrucosa* Scop.) та бузини чорної (*Sambucus nigra* L.). Ярус трав'яної рослинності складається із таких видів: фіалки дивної (*Viola mirabilis* L.), чистецю лісового (*Stachys sylvatica* L.), вероніки дібрової (*Veronica chamaedrys* L.), вероніки лікарської (*V. officinalis* L.), косяниці (*Rubus saxatilis* L.), герані Роберта (*Geranium robertianum* L.).

На території НПП є кілька лучних галявин. Деякі з них знаходяться на піщаних місцях серед соснового лісу. В травостої тут найчастіше домінує куничник наземний (*Calamagrostis epigeios*). Характерними видами цих сухих лук є також юринея волошкова (*Jurinea cyanoides* (L.) Rchb.), грястиця збірна (*Dactylis glomerata* L.), пирій повзучий (*Elytrigia repens* (L.) Nevski), костриця лучна (*Festuca pratensis* Huds.), тонконіг лучний (*Poa pratensis* L.).

У НПП "Білоозерський" є озеро Біле, оточене вербами, значна частина його заросла очеретом (*Phragmites australis* (Cav.) Trin. ex Steud.). Найбільш поширені водні ценози з домінуванням жабурника звичайного (*Hydrocharis morsus-ranae* L.), ряски малої (*Lemna minor* L.), їжачої голівки непомітної (*Sparganium neglectum* Beeby).

Важливим показником раритетної цінності території є наявність у складі її флори рідкісних видів. На території НПП за попередніми даними виявлено 3 види судинних рослин, занесених до додатку 1 Бернської конвенції: горіх плаваючий (*Trapa natans* L. s. l.), сальвінія плаваюча (*Salvinia natans* (L.) All.), жировик Льозеля (*Liparis loeselii* (L.) Rich.) та 9 видів, занесених до Червоної книги України (2009): жировик Льозеля (*Liparis loeselii*) – зростає поодиноким на озері Білому; ковила дніпровська (*Stipa borysthena* Klokov ex Prokud.) – на узліссі дубового лісу кв. 30, 31 та на остепненому схилі поблизу Дніпра, трапляється окремими куртинами; коручка чемерникоподібна (*Epipactis helleborine* (L.) Crantz) – в парку поодиноким зростає майже на всій території, чисельні популяції є в дубовому лісі (кв. 31); півники сибірські (*Iris sibirica* L.) – зростає у складі чагарникових угруповань (кв. 22), популяція нечисленна (куртина близько 2 м²); сальвінія плаваюча (*Salvinia natans*) – невеликими плямами вздовж озера Білого та на заболоченому зниженні у сосновому лісі (кв. 22); сон богемський (*Pulsatilla bohemica* (Skalický) Tzvelev (= *P. nigricans* auct. non Stoerck, nom. illeg.)) – в соснових лісах по всій території парку; водяний горіх плаваючий (*Trapa natans*) – Канівське водосховище; горицвіт весняний (*Adonis vernalis* L.) – на остепненому схилі Канівського водосховища; астрагал шерстистоквітковий (*Astragalus dasyanthus* Pall.) – на остепненому схилі Канівського водосховища.

В парку виявлені рослинні угруповання, занесені до Зеленої книги України (2009): формація глечиків жовтих (*Nuphareeta luteae*) – Канівське водосховище; формація латаття білого (*Nymphaeeta albae*) – там же; формація сальвінії плаваючої (*Salvinieta natantis*) – Біле озеро та заболочені місця в сосновому лісі; формація водяного горіха плаваючого (*Trapa natantis*) – Канівське водосховище.

На території парку зростає низка регіонально рідкісних видів, які є рідкісними для Північного Лісостепу [OFITSJNI..., 2012]: вишня степова (*Cerasus fruticosa* (Pall.) Wagon.) – характерний елемент чагарникових заростей степових балок, на території парку трапляється на лучних галявинах та на схилі Канівського водосховища; півники угорські (*Iris hungarica* Waldst. et Kit.) – зростає на узліссях та у дубово-сосновому лісі, місцями утворює значні популяції; перстач білий (*Potentilla alba* L.) – розсіяно в сосново-дубових лісах.

Функціональне зонування парку ще не розроблене. На його території існує декілька перспективних ділянок (кварталів), які слід включити до заповідної зони. Це Біле озеро, дубовий ліс в північно-західній частині парку (кв. 31, 32) та степовий схил Канівського водосховища (кв. 1, 2).

До складу НПП "Білоозерський" доцільно включити територіально близькі об'єкти природно-заповідного фонду, які є на території Переяслав-Хмельницького району – заповідне урочище "Студениківські дубові насадження", ботанічний заказник місцевого значення "Діброва", а також цінні у флористичному та історичному відношеннях природні ділянки, яким ще не наданий статус природно-заповідних – урочище "Куряче Горло" та "Змієві вали".

References

- BORTNYAK M.M. (1975). *Ukr. botan. zhurn.*, **32** (4): 445-448. [БОРТНЯК М.М. (1975). Матеріали до флори Київської області. *Укр. ботан. журн.*, **32** (4): 445-448]
- BORTNYAK M.M. (1978). *Ukr. botan. zhurn.*, **35** (4): 356-361. [БОРТНЯК М.М. (1978). Нові знахідки флори Київщини. *Укр. ботан. журн.*, **35** (4): 356-361]
- CHERVONA knyha Ukrainy. Roslynnyi svit (2009). za red. Ya.P. Diduxa. K.: Globalkonsaltyng. 900 p. [ЧЕРВОНА книга України. Рослинний світ (2009). за ред. Я.П. Дідуха. К.: Глобалконсалтинг. 900 с.]
- DIDUKH YA.P., SHELYAG-SOSONKO YU.R. (2003). *Ukr. botan. zhurn.*, **60** (1): 6-17. [Дідух Я.П., Шеляг-Сосонко Ю.Р. (2003). Геоботанічне районування України та суміжних територій. *Укр. ботан. журн.*, **60** (1): 6-17]
- EKOLOGICHNA encyklopediya. (2007). K.: Centr ekologichnoyi osvity ta informaciyi. **1**. 432 p. [ЕКОЛОГІЧНА енциклопедія. (2007). К.: Центр екологічної освіти та інформації. **1**. 432 с.]
- FEDORONCHUK M.M., ANDRIYENKO T.L., PROTOROVA V.V., SHEVERA M.V. (2004). Pro neobhidnist stvorennya "NPP Pereyaslavskiy" yak skladovoyi ekologichnoyi merezhi Ukrainy. Mat-ly Tretoy Mizhnar. konf. (m. Chernivci, 21–22 kvitnya, 2004 r.). Chernivci: Zelena Bukovina: 99-105. [ФЕДОРОНЧУК М.М., АНДРІЄНКО Т.Л., ПРОТОПОВА В.В., ШЕВЕРА М.В. (2004). Про необхідність створення "НПП Переяславський" як складової екологічної мережі України. Мат-ли Третьої Міжнар. конф. "Молодь у вирішенні регіональних та транскордонних проблем екологічної безпеки. Перспективи формування Пан'європейської Екологічної мережі" (м. Чернівці, 21–22 квітня, 2004 р.). Чернівці: Зелена Буковина: 99-105]
- ГЕОБОТАНІЧНЕ районування Української РСР. К.: Nauk. dumka. 303 p. [ГЕОБОТАНІЧНЕ районування Української РСР. К.: Nauk. dumka. 303 с.]
- KLEPOV YU.D., DUBOVYK M.V. (1926). *Ukr. botan. zhurn.*, **3**: 44-45. [КЛЕОПОВ Ю.Д., ДУБОВИК М.В. (1926). Ботанічна екскурсія до колишнього Переяславського повіту Полтавщини. *Укр. ботан. журн.*, **3**: 44-45]
- MYAKUSHKO V.K. (1972). *Ukr. botan. zhurn.*, **29** (4): 492-499. [М'якушко В.К. (1972). Соснові ліси Лівобережної частини Лісостепу України. *Укр. ботан. журн.*, **29** (4): 492-499.]
- MONTREZOR V.V. (1898). *Zapiski Kiev. obsch-va estestvoispyit.*, **91**. 508 p. [МОНТРЕЗОР В.В. (1898). Обзорение растений, входящих в состав флоры губерний Киевского учебного округа: Киевской, Подольской, Волынской, Черниговской и Полтавской. *Записки Киев. общ-ва естествоиспыт.*, **91**. 508 с.]
- NATSIONALNYI atlas Ukrainy. (2007). K.: DNVP "Kartografiya". 440 p. [НАЦІОНАЛЬНИЙ атлас України. (2007). К.: ДНВП "Картографія". 440 с.]

- OFICIJNI pereliky regionalno rідkisnykh roslyn administratyvnyh terytorij Ukrayiny (dovidkove vydannya) (2012). K.: Alterpres. 148 p. [ОФІЦІЙНІ переліки регіонально рідкісних рослин адміністративних територій України (довідкове видання) (2012). К.: Альтерпрес. 148 с.]
- РАСНОСКИЙ И.К. (1893). *Zap. Kiev. obsch-va estesvoispyit.*, 1: 63-141. [ПАЧОСЬКИЙ И.К.(1893). Очерк флоры окрестностей г. Переяслава Полтавский губернии. *Zap. Kiev. obsch-va estesvoispyit.*, 1: 63-141]
- PRyroDA Kyivskoyi oblasti. (1972). K.: Vyd-vo Kyiv. un-tu. 233 p. [ПРИРОДА Київської області. (1972). К.: Вид-во Київ. ун-ту. 233 с.]
- ROGOVICH A.S. (1869). *Obozrenie semennyih i vysshih sporovyih rasteniy, vkhodyaschih v sostav flory guberniy Kievskogo uchebnogo okruga: Volyinskoj, Podolskoj, Kievskoj, Chernigovskoj i Poltavskoj.* Kiev. 308 p. [РОГОВИЧ А.С. (1869). Обозрение семенных и высших споровых растений, входящих в состав флоры губерний Киевского учебного округа: Волынской, Подольской, Киевской, Черниговской и Полтавской. Киев. 308 с.]
- ZELENA knuga Ukrayiny (2009). /pid zag. red. Ya.P. Didukha. K.: Alterpres. 448 p. [ЗЕЛЕНА книга України (2009). /під заг. ред. Я.П. Дідуха. К.: Альтерпрес. 448 с.]

Рекомендує до друку
М.Ф. Бойко

Отримано 07.02.2013 р.

Адреса авторів:

О.А. Ярова
ДВНЗ "Переяслав-Хмельницький державний педагогічний
університет імені Григорія Сковороди"
вул. Сухомлинського, 30
м. Переяслав-Хмельницький
Київська обл. 08401
Україна
e-mail: olesyagr@ukr.net

М.М. Федорончук
Інститут ботаніки ім. М.Г. Холодного
НАН України
вул. Терещенківська, 2
Київ
01601
Україна

Authors' addresses:

O.A. Jarova
G. Skovoroda Perejaslav-Khmelnytsky
State Pedagogical University,
30 Sukhomlynskogo Str.
Perejaslav-Khmelnytsky
Kyiv Region
08401
Ukraine
e-mail: olesyagr@ukr.net

M.M. Fedoronchuk
M.G. Kholodny Institute of Botany,
National Academy of Sciences of Ukraine
2, Tereshchenkivska str.
Kyiv
01601
Ukraine